

معرفی کتاب

مجید قربانی^۱

عنوان: لطیفه و طنز در فرهنگ مردم بختیاری

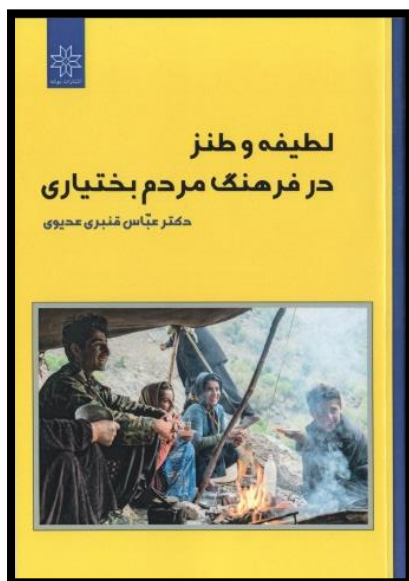
نویسنده: عباس قنبری عدیوی

انتشارات: نیوشه (شهرکرد)

سال انتشار: ۱۳۹۸

صفحات: ۱۵۹

قیمت: ۳۵۰۰۰ تومان

کتاب «لطیفه و طنز در فرهنگ مردم بختیاری» شوخی‌های خنده‌آور را در حوزه فرهنگ عامه بختیاری بررسی، توضیح و تبیین می‌کند. این کتاب در هفت گفتار تدوین و تنظیم شده است؛ از گفتار نخست تا هفتم به صورت پیوسته به پژوهش

«شوخی طبیعی و گونه‌های متنوع و خنده‌آور آن، کلام و تصویر تلخ و شیرین، گزنده و آموزنده، پیشینه طنز و لطیفه، هزل و هجو، کارکردها و انواع آن» در فرهنگ مردم ایران پرداخته شده است. این کتاب رویکرد گویشوران بختیاری را به عنوان یکی از اقوام کهن ایران‌زمین، به مبحث طنز و لطیفه (با نام‌های بومی آن) نشان داده و در پایان نمونه‌هایی از لطایف و سخنان گویندگان و شاعر را آورده است. از ویژگی‌های برشمرده در این قالب می‌توان به این موارد اشاره کرد: ۱. فرهنگ، فولکلور و آفریده‌های شفاهی بختیاری‌ها از دیرباز دربرگیرنده شرایط اقلیمی و زیست‌گاه‌های جغرافیایی آنان بوده است. ۲. زبان لری یکی از شیرین‌ترین زبان‌های ایرانی است که

۱. کارشناسی ارشد مردم‌شناسی. رایانامه: ghorbanimajid@gmail.com

گونه‌های مختلف فولکلوری را در خود جای داده است. ۳. گونه طنز و لطیفه در بختیاری نشان‌دهنده بخشی از تاریخ، فرهنگ، آیین‌ها، عقاید، آداب و رسوم و... در حوزه‌های زیستی است که سینه به سینه به ما رسیده است که یا به وسیله نخبگان باز نشر شده است و یا در مکتب‌خانه‌ها در قالب متون آموزشی روایت شده و به صورت طنز آموزش داده شده‌اند. ۴. متن‌های استفاده شده در این کتاب برای نمونه و استناد مفاهیم علمی و پژوهشی انتخاب شده است. ۵. آوردن این متن‌های گاه جدی و دین‌مدارانه مبتنی بر الگوهای تربیتی و اخلاقی هستند. ۶. اغلب واژگان و عناصر لطیفه‌های بختیاری برگرفته از محیط‌زیست، پدیده‌های ظاهری یا ذهنی اطراف آنهاست. ۷. لطیفه‌های بختیاری با رویکردهای متفاوت در قالب قصه، چیستان، ضرب‌المثل و... بیان می‌شود. ۸. متن‌ها و لطیفه‌های بختیاری را با گویش و لحن بومی خود، باید شنید تا زیبایی آن دو چندان شود. ۹. شخصیت‌ها در بعضی متن‌ها دارای ویژگی‌هایی چون حماقت، ساده‌لوحی، زودباوری و... هستند و به عکس برخی شخصیت‌ها نیز بسیار زیرک، هوشمند و ایده‌آل هستند. ۱۰. متن‌ها یا بر مبنای شیوه نوین زندگی مردم بختیاری ساخته شده‌اند و یا براساس تغییر ساختار زیستی عموم مردم روایت شده‌اند. مردم به سبب دانش و سطح اجتماعی خود رویکرد متفاوتی نسبت به لطیفه گفتن دارند گروهی آن را می‌پسندند و گروهی هم آن را سبک می‌شمارند. به استناد آداب و رسوم، جشن‌های کهن و تاریخی و سفرنامه‌ها می‌توان گفت مردم ما بذله‌گو، شاد و خندان هستند و در فرهنگ مردم، افراد عبوس و اخمو جایگاهی در میان مردم ندارند. در فلسفه چیستی و چرایی طنز باید گفت که مردم ایران معتقدند «هیچ شوخی و لطیفه‌ای نیست که پنجاه درصدش جدی نباشد» و به عبارتی حرف‌ها با معنی زده می‌شود و به تعبیری دیگر، «به در می‌زنند که دیوار بفهمد» و در پاسخ این سخن می‌گویند «اگر نخوردیم نان گندم، دیده‌ایم در دست مردم».

طنز بر بنیاد خنده استوار است اما هدف و غایت کار طنزپرداز خنده محض نیست. گرتباران (بختیاری‌ها) در گذشته عشایر و کوچ‌رو بودند، سپس روستانشین و یا شهرنشین شدند. روح ایلیاتی که با دامداری و کشاورزی همراه بود آنان را به سمت شوخ طبعی کشانیده است تا بر سختی طبیعت پیروز شوند. بختیاری‌ها به شوخی

معرفی کتاب ❖ ۲۵۱

واکنش مثبت نشان می‌دهند ولی از سبک‌سری به شدت پرهیز می‌کنند و در مرامشان ادب و اخلاق را به گستردگی ترویج می‌کنند و شادی و انبساط خاطر بخشی از زندگی مردم است. طنز و شوخی در قوم بختیاری اشکال مختلفی دارد از جمله کویر^۱، لیچار، تهمره^۲، تیارت، ضرب^۳، مسقره^۴، صحفه^۵، تلِ درو^۶، باگوشی، بیت^۷، تم و تهل^۸، اسم نادن^۹ می‌شود. در متون تاریخی بیش‌تر به حالات روحی چون کار، تلاش، سلحشوری، و نبرد طوایف بختیاری اشاره شده است. از این‌رو در این کتاب به روحیه اجتماعی بختیاری‌ها به عنوان مردمانی خوش‌مشرّب و اجتماعی و با ظرفیت پرداخته شده است. در بخشی از این کتاب چهره‌ها و شخصیت‌های اسطوره‌ای طنز و لطیفه در حوزه بختیاری معرفی گردیده است.

اشعار و شادپایانه‌های رایج در بختیاری شامل آواها و نغمه‌های کار، ترانه‌های ضربی، ضرب‌المثل‌ها، مثل‌ها، تمثیل‌ها و زبان‌زدهای شاد و شوخی‌آمیز، اصطلاحات، مضامین و واژه‌های شاد، لطیفه‌ها و مطایبه‌های فردی و طایفه‌ای، بازی‌ها و سروده‌های کودکانه و سنتی، عبارت‌های منظوم و سرگرمی‌ها و آیین‌هایی چون افسانه ننه سرما (شب‌چله)، چل کچلون (چهل کچلون)، هل هله کوسه (کل علی کوسه)، سُنْجی و... وجود دارد که همواره با جلوه‌هایی از طنز و لطایف شوخ‌طبعانه در قالب نمایش اجرا می‌شوند. این کتاب به طنز و لطیفه و شوخی در فرهنگ بختیاری پرداخته است که برای علاقه‌مندان در این حوزه بسیار جذاب و خواندنی است. همچنین ویژگی‌های این گونه از متن‌ها، برای پژوهشگران و دست‌اندرکاران این حوزه نیز به یقین مفید و راه‌گشاست.

-
1. koveir
  2. tahmere
  3. zarb
  4. masqereh
  5. sahfeh
  6. taledoro
  7. bait
  8. tomotahl
  9. esmnâden

عنوان: از زرده تا دنا (پژوهشی در فرهنگ و اساطیر قوم لر)

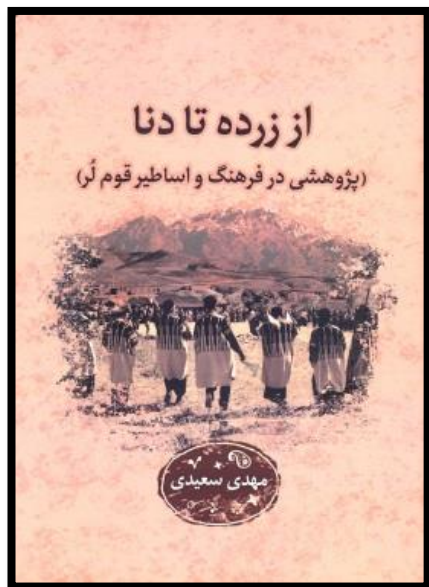
نویسنده: مهدی سعیدی

انتشارات: آرون

سال انتشار: ۱۳۹۸

صفحات: ۱۵۴

قیمت: ۳۵۰۰۰ تومان

کتاب از زرده تا دنا مجموعه‌ای پژوهشی است که بخش‌هایی از فرهنگ و اساطیر قوم لر در منطقه دنا را بازگو می‌کند. مطالب کتاب در ده فصل تنظیم شده و نویسنده هدف از این پژوهش را «یافتن هزاران نکته ناب در فرهنگ مردم

می‌داند که به سختی می‌توان ردی از آنها در نوشته‌های دیگر گرفت.» (ص ۵) نقطه آغازین این حرکت، پرداختن به موضوعات اسطوره‌ای و جستجوی نشانی از آنها در منطقه لردگان است. از این رو، بر اساس روایات و ادبیات عامیانه، معابد میترا در منطقه ردیابی و قصه‌ها و مکان‌های مربوط بررسی شده است. همچنین در این فصل، نام‌های مختلفی که تصور می‌شود با نام میترا هم‌تباری داشته باشند، مورد مذاقه زبان‌شناختی قرار گرفته است.

در فصل دوم، به موضوع شاهنامه‌خوانی در میان قوم لر پرداخته شده است. شاهنامه در ادبیات شفاهی قوم لر جایگاه رفیعی دارد و در اغلب ترانه‌سرایی‌ها و حتی زمزمه‌های درونی مردم می‌توان نشانی از اشعار بلند این یادگار تمدنی ایران را مشاهده کرد. نویسنده در این فصل، به اشتراکات فرهنگی و زبانی میان شاهنامه و گویش لری اشاره کرده و نام‌هایی با ریشه‌های اسطوره‌ای را ذکر کرده است که وابستگی عمیقی به شاهنامه دارند. از جمله این نام‌ها می‌توان به نام شهر سی‌سخت، سمیرم، تل‌خسرو، پیر

معرفی کتاب ❖ ۲۵۲

خسرو و باره کاوس، چاه بیژن و کوه مهرباب و سنگ تخت منیژه اشاره کرد. (صص ۵۰ و ۵۱) علاوه بر موارد پیش گفته، فرهنگ سلحشوری و حماسی قوم لر نیز تحت تأثیر آموزه‌های حماسی و اسطوره‌ای شاهنامه است و از این روست که فرهنگ مردم لر آمیخته با حماسه و رشادت‌های فراوان در تاریخ کهن این سرزمین است.

فصل‌های بعدی کتاب به صورت موضوعات فرهنگ مردمی گردآوری و در مورد آنها نکات ناب و دست‌اولی طرح شده است. در فصل سوم، واژه‌ها، عبارات و اصطلاحات لری به صورت «نمونه‌ای از خروار با نظایر اسطوره‌ای، ادبی و تاریخی» (ص ۵۹) آورده شده است. از جمله لغاتی که در کتاب آمده، «پیشه» است به معنی دو رنگ متضاد و غالباً سیاه و سفید که به معنی مجازی دورو و فریبکار به کار می‌رود. (ص ۶۰) در شاهنامه رستم به هومان می‌گوید:

بزرگان که از تخمه ویسه‌اند

دوروی‌اند و با هرکسی پیسه‌اند

در فصل جانوران در فرهنگ و اساطیر قوم لر، جانورانی مانند گاو، سگ، خروس، لاک‌پشت، کبک، مار و کپوکیچگی مورد مطالعه قرار گرفته‌اند و باورهای مردمی پیرامون آنها در این فصل آمده است؛ به طور مثال مردم منطقه داستان لاک‌پشت را زنی می‌دانند که به نان بی‌حرمتی کرده و خداوند او و تمام خانواده‌اش را به صورت سنگی به پشت و رو درآورده است. (ص ۸۰)

در گذشته، آیین طلب باران از جمله آیین‌های متداول در مناطق کم‌باران بود. کوهستانی بودن منطقه و نیاز به مرتع سرسبز برای دامپروران منشأ پیدایش این آیین در میان مردم منطقه شده است. «در برخی روستاهای گچساران، جوانان روستا رسم باران خواهی را با نام *یاالله بروننی* راه می‌اندازند.» (ص ۹۴) طلب باران از خداوند و آداب و رسومی که برای برپایی آن اجرا می‌شود، زیباترین صحنه‌ها را در طبیعت زیستی مردمان آن منطقه به نمایش می‌گذارد.

از آیین‌های دیگری که کتاب به آنها پرداخته، فرهنگ یاریگری در درو است. یاریگری در درو در مناطق مختلف، نام‌های متنوعی دارد مانند کله درو در کنگاور، گل درو در خرم‌آباد، بُرْاَبْری در الیگودرز، بُرشکنان در چهارمحال، جار شکستن در

❖ ۲۵۴ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

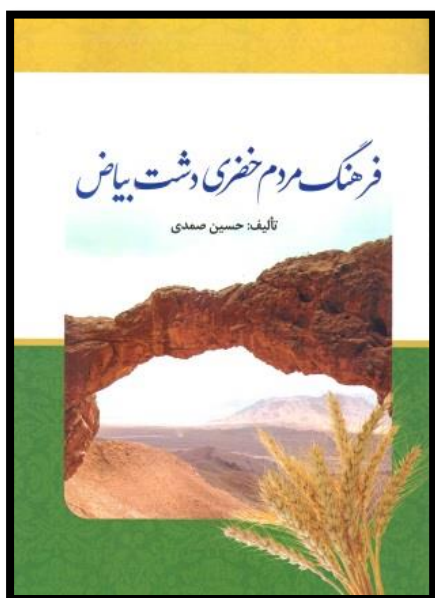
تویسرکان و کل شکستن در لردگان «اما آنچه مشترک میان همه مردم است این باور می‌باشد که تعلل و درنگ در جمع‌آوری محصول، بدیمن است و باعث کم شدن رزق و روزی می‌شود. بنابراین کسی که عقب می‌افتد با کمک دیگران محصولش جمع‌آوری می‌گردد.» (ص ۱۴۱)

در فصول بعدی کتاب به عناصر طبیعی مانند کوه‌ها و گیاهان و موادی تأثیرگذار در زیست انسان‌ها مانند آهن پرداخته شده و باورهای پیرامون آنها مورد مذاقه قرار گرفته است.

در کتاب از زرده تا دنا، خواننده مطالب و موضوعات جذابی را در مورد فرهنگ مردم لر در می‌یابد که می‌تواند در پژوهش‌های عمیقی که در زمینه مسائل جامعه‌شناختی انجام می‌شود مورد استفاده قرار گیرد.

فرهنگ ایران

شماره ۶۰ بهار ۱۳۹۹

عنوان: فرهنگ مردم خضری دشت بیاض

نویسنده: حسین صمدی

انتشارات: چهار درخت

سال انتشار: ۱۳۹۸

صفحات: ۲۳۳

قیمت: ۴۰/۰۰۰ تومان

فرهنگ عامه یک جامعه، آینه تمام نمای زندگی مردم آن جامعه است، ثبت و ضبط اطلاعات مربوط به فرهنگ مردم و ارزش بخشیدن به آن در واقع ارج نهادن به «مردم» است به عبارتی دیگر فرهنگ مردم به عنوان گنجینه‌ای گرانبها و

منبعی معتبر شناخته می‌شود که نمایانگر شخصیت، هویت و موجودیت هر جامعه است. در مسیر توسعه همواره بسیاری از دانش‌ها و سنن گذشته روبه فراموشی و نابودی می‌نهند؛ به‌ویژه آن که بسیاری از وجوه فرهنگ مردم به صورت شفاهی وجود دارند و از راه زبان منتقل می‌شوند و به دلیل مکتوب نشدن زودتر در مسیر فراموشی قرار می‌گیرند، بنابراین مکتوب کردن این آثار ضروری است. به همین دلیل نویسنده به جمع‌آوری ادبیات و آداب و رسوم مردم شهر خضری دشت بیاض پرداخته است.

این کتاب مشتمل بر ده فصل است که به معرفی آنها خواهیم پرداخت. فصل اول تاریخ و موقعیت جغرافیایی خضری دشت بیاض را به اختصار توضیح داده است که در آن موضوعاتی چون: «ویژگی‌های تاریخی، مکان‌های زیارتی و گردشگری»، «مسجد»، «گرمابه قدیمی خضری»، «امامزاده بقاع متبرکه»، «قلعه‌ها»، «تپه‌ها و برج‌ها»، «آثار طبیعی و گردشگری»، «خضری دشت در گذر تاریخ»، «رجال و مشاهیر خضری»، «وجه تسمیه خضری دشت بیاض» مورد بررسی قرار می‌گیرد در فصل دوم

۲۵۶ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

فرهنگ مردم را از منظر صاحب نظران مورد بررسی قرار می‌دهد و شامل: «مثل‌ها»، «اشعار»، «اوسنه‌ها و قصه‌ها»، «چیستان و انواع آن»، «لالایی‌ها»، «تعارفات» و لغات محلی خضری دشت بیاض می‌شود. آداب و رسوم مردم منطقه موضوعی است که در فصل سوم به آن پرداخته می‌شود و «سوگند و دعاها» را شامل می‌شود. در فصل چهارم دانش و باورهای عامیانه مورد بررسی قرار می‌گیرد که باورهای مردم درباره حیوانات، خال و علائم بدن و همچنین تعبیر خواب از جمله موضوعات بسیار جذاب در آن می‌باشد. به نذر و نیازها، بیماری‌ها و درمان آنها در فصل پنجم پرداخته شده است. جشن‌ها و مراسم ادواری، موسمی و ملی در فصل ششم آمده است. آیین‌های مذهبی همچون؛ محرم، ماه مبارک رمضان، عید فطر، عید قربان، نیمه شعبان و ایام فاطمیه شامل فصل هفتم می‌شود و غذاهای محلی از نان گرفته تا خورش‌ها غذاهای فوری، انواع مربا، ترشیجات و شیرینی‌ها از جمله موضوعات خواندنی در فصل هشتم هستند. فصل نهم به خانواده و شکل‌گیری آن در ازدواج تا مرگ پرداخته شده است و در بخش پایانی یعنی فصل دهم زندگی‌نامه، وصیت‌نامه و خاطرات چند تن از شهدای خضری دشت بیاض برای علاقه‌مندان به نگارش درآمده است.

یکی از موضوعات خواندنی و جذاب در این کتاب، ورود اولین ماشین به خضری دشت بیاض بوده است بیش از ۶۷ سال پیش ماشین کمپرسی و باری هندلی وارد منطقه نیم‌بلوک شهر خضری دشت بیاض شد در آن زمان مردم با دیدن اتومبیل و از ترس صدای ماشین و هیکل بزرگش فرار یا غش کردند. مردم آن ماشین را با نام اُتول می‌شناختند و بزرگان بر این باور بودند که نباید نزدیک آن رفت و با دیدن آن باید فرار کرد چرا که شوfer (راننده) آنها را با خودش می‌برد. از دیگر موضوعات جالب ورود تلویزیون به این منطقه و باورهای مردم نسبت به آنها بوده است در خضری دشت بیاض در سال ۱۳۵۰، سه نفر بیشتر تلویزیون نداشتند و اهالی برای تماشای تلویزیون به خانه این سه نفر می‌رفتند و جالب اینکه وقتی مردی در تلویزیون ظاهر می‌شد بدلیل اینکه نامحرم بود مردان از زنان خود می‌خواستند که چادر بر سر کنند و حجاب را رعایت کنند. باورهای مردم درباره مرگ هم در این دیار خواندنی است مثلاً اگر فردی نوشته

معرفی کتاب ❖ ۲۵۷

روی سنگ قبر را بخواند، باعث کاهش حافظه‌اش می‌شود و یا اینکه اگر پلک چشم
چپ کسی پی در پی بپرد، خبر مرگی به او می‌رسد.
در پایان باید به این نکته اشاره کرد که آداب و رسوم و مراسم سنتی مردم هر شهر
و دیاری جزء میراث فرهنگی است که باید ثبت و ضبط گردد که این کار با همت
فرهنگیاران پرتلاش امکان‌پذیر می‌باشد.